

BÁTHORY ISTVÁN LENGYEL TÖRTÉNETIRÓJA.

Közvetlenül azután, hogy KARNKOWSKI leszlai püspök 1576 május 1-én lengyel királlyá koronázza BÁTHORYT, a protestáns lengyel főurak és az új király követeket küldenek a német udvarokba, hogy II. MIKSA lengyel uralma ellen hangulatot teremtsenek a választófejedelmek körében. E követek sorában találjuk Joannes LASITIUST is, akit ZBOROWSKI krakói vojvoda küld JÁNOS GYÖRGY választófejedelemhez. LASITIUS 1576 júniusában mutatja be megbízólevelét a berlini udvarnál és egy hónapra rá már Heidelbergben munkálkodik eredményesen: III. FRIGYEST sikerül megnyernie BÁTHORY lengyel ügyének.

LASITIUS (lengyelül LASICKI) diplomáciai munkásságáról többet nem is tudunk. Küldetése egészen speciális volt és amikor azt bevégezte, visszatért régi életéhez, amelynél nyugtalanabbat és hányatottabbat kevesen éltek ebben az időben. Református teológus volt, de nem lelkészkedett, hanem mint lengyel arisztokrataifjak praecptora járt egyetemről-egyetemre tanítványaival, elsősorban Németországban (Heidelberg, Altdorf, Strassburg, Wittenberg, Leipzig), de megfordult a svájci és olasz egyetemeken is (Basel, Milano, Padua); járt Párisban, Brüsszelben, Prágában és e közben sokszor szerét ejtette, hogy visszatérjen hazájába, ahol főleg Krakó és Varsó voltak állomásai, meg Zasław, ahol utolsó napjait töltötte. Mintha nem is a XVI. században élt volna, hanem a közlekedési technika modern korában, alig tudjuk figyelemmel kísérni nyugtalan útjait. Egyébként is életének csak középső részét ismerjük.¹

Születésének időpontja ugyan ismeretes (1534), de szüleiről, gyerekkoráról, ifjúsága első idejéről semmi adat nem maradt ránk.

¹ L. Theodor WOTSCHKE: Johann Lasitius. Ein Beitrag zur Kirchen- und Gelehrtengeschichte des XVI. Jahrhunderts. Zeitschrift für slavische Philologie II. 77—104 és 442—471-ig. A vonatkozó irodalom ugyanitt.

Zürichben pillantjuk meg először 1555-ben és ettől kezdve végigkísérhetjük kanyargó vándorlásait egészen 1599-ig, de az utolsó években már megint eltűnik szemeink elől és még halálának évét sem tudjuk megállapítani.

LASITIUS a zürichi Carolinum-ban, Bern, Lausanne, Genf teológusainál végezte tanulmányait és mint képzett teológus élénk részt vett a reformációs küzdelmekben. Különösen a lengyelországi reformációs mozgalom érdekelte. Hazájában nagy tekintélynek örvendett vallási téren, hisz CALVINT és BÉZÁT személyesen ismerte THRETIUS-nak jóbarátja volt, STURMnak pedig nagy tisztelője és mindig hű maradt a reformáció svájci tanaihoz a legádázabb hitviták és a mindennapi hithagyások e klasszikus korában.

Vallási témák mellett¹ történeti studiumok is érdekelték, főleg olyanok, amelyek hazája historiájával² vagy pedig a keleteurópai reformációval álltak összefüggésben és főmunkája is épen ez utóbbi témakörből merítette tárgyát a *Historiae de Origine et rebus gestis Fratrum Bohemiscorum*, amely két változatban is megíródott,³ de ismeretlen okokból nem jelent meg, míg COMENIUS a bővebb kézirat egy részét, a nyolcadik könyvet ki nem adta.⁴

LASITIUS történelmi munkái között kettő is akad, amely *magyar vonatkozásokat* tartalmaz. Az egyik: *De initio regiminis Stephani Regis fortissimi*, amelyben röviden, mindössze négy quartoldalon ismer-

¹ De russorum, moscovitarum et tartarorum religione, sacrificiis, nuptiarum et funerarum ritu. Spira, 1582.

De diis samogitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum item de religione armeniorum.

² De rebus Polonicis particulariter gestis in Valachio et cum Turcis. (1572.)

Historia de ingressu Polonorū in Valachiam cum Bogdano et caede Turcarum. (1578.)

³ Az első változat címe: De origine et institutis fratrum christianorum, qui sunt in Prussia, Polonia, Boemia et Moravia commentarius. (1568.) A másik változat 1598-ban készült el és a kéziratot 1599 január 12-én küldi el LASITIUS ZIEROTIN Károly bárónak Kralitzba. Mindkét munka kézírata megvan Herrnhutban, Göttingenben és Prágában.

⁴ De eccles. Disciplina Fratrum Bohemiscorum cum adm. J. A. Comenii. Amsterdam, 1660. WOTSCHKE ezt a COMENIUS-kiadást 1649-re teszi.

teti BÁTHORY lengyel uralkodásának eseményeit 1576 április 17-től 1580-ig, az orosz háború kitöréséig (initium belli Moscici). A munka csak a szerző halála után jelent meg. GRASSER tanár adta ki Baselben, 1615-ben LASITIUS: *De diis Samogitarum*-ával és egy litván szerző munkájával¹ együtt.

A másik munka sokkal fontosabb, mert nem általános ismeretést ad, hanem egy történelmi eseményt ír le a *szenatanu* közvetlenségével és a helyzetet tökéletesen ismerő historikus *megbizhatóságával*. BÁTHORY danzigi hadjárata ez a történelmi esemény, a munka pedig a *Clades Dantiscanorum*, amely a történetek utáni évben (1578) jelenik meg.²

BÁTHORY lengyel uralmának megszilárdítása külpolitikailag is nehézségekbe ütközött. Alighogy megkezdődött a diplomáciai munka a német udvaroknál, máris kiderült, hogy az elismerés majdnem mindenütt áldozatokat kíván. BÁTHORY természetesen hajlandó volt minden lehetséges áldozatra — erre különben a lengyel belpolitikai helyzet is kényszerítette — de politikailag megszarolni még sem hagyta magát, Danzignak pedig ez volt a szándéka, mert az esetleges elismerés fejében olyan követeléssorozattal lépett elő, amely a lengyel koronától való teljes függetlenítéssel lett volna egyértelmű.

¹ MICHALONIS LITVANI: De moribus Tartarorum Litvanorum et Moschorum. A kötet megvan a Preussische Staatsbibliothekban, Berlin, Ue 9700. sz. alatt.

² Teljes címe: Clades Dantiscanorum, anno Domini MDLXXVII, XVII. Aprilis: A Joanne Lasicio Polono descripta & emendatiūs fecundō edita: in qua causa belli a serenissimo Rege Poloniae Stephano contra Gedanenses suscepti, referuntur. Accessit Satyra Joachimi Bielscij in quendam maledicum Dantiscanum. Francofurti, Apud Andream Wechelum A. MDLXXVIII. Ajánlása: Magnifico viro DN. Joanni Zborowski, Castellano Gnesnensi, Ducī copiarum Aulico serenissimi Regis Poloniae Stephano, Odolanoꝝiēsi, Kieskensi Volpiensiq; praefecto, Senatori integerrimo, salutem & felicitatem. Az ajánlás után kétoldalmi bevezetés, majd pedig az 5—43. oldalon a szöveg következik. A 44. és 45. oldalon egy utóirat «Ad lectorem Germanum» címen, a címben említett satyra pedig a 45—48. oldalon. A munka megtalálható a berlini Preussisches Staatsbibliothek «Bibl. Dieziana» gyűjteményében Oct. 1361. sz. alatt, továbbá a boroszlói városi könyvtárban.

A könyv német fordításban is elkészült még a megjelenés évében. Johannes Theobaldus BLASIUS fordította le «Der Dantziger Niderlag» (Nürnberg, 1578.) címen.

A danzigiak követelésüket harminc pontban foglalták össze, amelyek közül a fontosabbak azok voltak, hogy «a quibusdam oneribus ab Augusto Rege ipsis impositis liberi essent et portorio ipsimet fruerentur». BÁTHORY természetesen nem fogadja el ezeket a pontokat és hogy megfélemlítse az elbizakodott szabadállamot, szeptember 20-án elfoglalja Grebin várát. A danzigiak sem maradnak tétlen. Sietve megerősítik városukat, csapatokat toboroznak, erődítéseket emelnek, majd pedig «egressi suburbium pagúmque ditionis Episcopi Wladislawiensis, Senatoris regni Poloniae igni comburunt: ac paulo post coenobium, iuris eiusdem antistitis, intra sua moenia, ac item aliud extra, quod Oliuense vocatur, antiquis Pomeraniae sepulcris clarum, euerunt: imbelles monachos, alios contrucidant, alios ludibrio habent». Az előcsatározások azonban nem jelentik egyúttal a tárgyalások megszakítását. Nyolc előkelő danzigi polgár megy követésbe BÁTHORYHOZ az új követelések pontjaival és október első napjaiban már kész BÁTHORY válasza, amelyben teljes leszerelést követel és hűségesküt. Aki erre nem hajlandó, azt el kell távolítani a városból. «Supplices veniam peterent, confirmationem iurium habituri ad comitia regni venirent.» A danzigiak vonakodása miatt BÁTHORY záros határidőt szab feltételei elfogadására. Constantinus FERBERUS és Georgius ROSENBERGIUS viszik az ultimátumot, amely december 1-ig szabad elvonulást ígér. Danzig azonban aggályosnak tartja a leszerelést még akkor is, ha a királyi csapatok el is vonulnak, a nemzetgyűlésen való megjelenést pedig egyenesen visszautasítja, jóllehet IV. KÁZMÉR törvénye ezt világosan előírja. Az ultimátum lejár, a tárgyalások fonalát azonban újból felveszik és január 25-én BÁTHORY újabb nyolcnapos terminust szab az ügy végleges elintézésére. A danzigiak válaszát csak 12 nap múlva hozza meg ROSENBERG, amelyben «nō modo ea quae pacta et responso nostro conclusa fuerant inuersa sunt, verum etiam multa alia adiecta, quae non modo dignitatem nostram, verum etiam iura publica perstringere videbatur. Etenim ducenta milia florenorum, quae nos nō placationis, sem debitorum regno retētorū nomine, ab illis pacti eramus, quae ipsi etiam tempore constituto solūere promiserant, in tempus postea longissimum et incertum transtulerunt. Contributionem accisae

abiecerunt: regalia nostra, quae nobis a ciuitate singulis annis pendi solent, in dubium vocarunt. Commissionem abrogare autoritate solummodo nostra, extra conuentum, voluerūt: cum regno nihil se habere commune».

A békés tárgyalások bő ismertetésével LASITIUS hangsúlyozni akarja, hogy BÁTHORY mindent elkövet a háború elkerülésére. Igyekszik az erkölcsi felelősséget a danzigiakra hárítani, kidomborítja hogy a romlásukat önmaguknak, túlzott követeléseiknek és törvényellenes álláspontjuknak köszönhették, mert erre a válaszra csak egy gesztusa lehetett BÁTHORYnak: a hadüzenet.

A danzigi csapatok Joannes COLONIENSIS vezetése alatt április 7-én megindulnak a városból, egyúttal pedig egy kisebb hajóhad (két nagyobb és több kisebb hajó) halad a Visztulán fel a királyi hadak felé, amelyek Rokitkinál táboroznak. A danzigiak Langenawnál állapodnak meg, Dersaüia-tól (Dirsaw) egymérföldnyire. Április 17-én ütközik meg a két csapat Dersaüia-nál és a félnapig tartó tusában Joannes ZBOROWSKI, a királyi csapatok vezére fölényes győzelmet arat. Joannes COLONIENSIS emberei megfutamodnak, megindul az üldözés és az öldöklés felgöngyölítő munkája, amelyben épúgy, mint a döntő támadásban a hajduk (haidones) járnak elő jó példával ZBOROWSKI azonban álljt parancsol, mert a Visztulán érkező danzigiakkal is le akar számolni. Ép ekkor jelenik meg STANISLAUS, «filius Joannis KOSTKAE, præfecti Marieburgiësis» segítőhadával és négy ágyúval. A győzelem most már teljessé válik. Az elesettek száma meghaladja a 4400-at, a foglyok száma 1000, a zsákmány pedig 7 nagyobb és 30 kisebb ágyú, 150 málhás kocsi ezenkívül «armaturae ter mille quingētae» «tormēta manuarua multa, quibus iacturae militū cōpēsatae sunt».

ZBOROWSKI vesztesége ezzel szemben feltűnően kevés: 62 halott 130 sebesült és ez az aránytalanság megmutatkozik a csatában résztvett csapatok számának megállapításánál is. LASITIUS a danzigi hadat 12—14.000 főre becsüli, ZBOROWSKI embereinek számát 2027-re teszi. A hat-hétszeres túlerő nyilvánvaló túlzás és ezzel természetesen csak ZBOROWSKI hadi érdemét akarta öregbíteni a szerző. Annál megbízhatóbb azonban LASITIUS feljegyzése a királyi hadról, amelynek

fele lovasság¹ köztük 40 magyar huszár.² A gyalogság magyarokból és lengyelekből kerül ki.³

Ha a latinul író lengyel teológus és történetíró egyéb históriai munkái már el is avultak, a *Clades Dantiscanorum* ma is az egyetlen hiteles forrása a XVI. század eme részletepizódjának.

LAZICZIUS GYULA.

¹ «Hi omnes num 1132, hastas prelōgas, scuta, breues sclopos, et gladios duplices gerebāt. Hussarorū nomen habēt.»

² «Hungari 40: quorū cognomina ignota mihi sunt: nota virtus et fortitudo.»

³ «Pedites vero regij generis Hungarici et Slaŕonici, stupendae audaciae atq; agilitatis 600: Haiduci patrio sermone vocati: imperatoris 30, Fierlei 100.»